

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Amedroz), tür.yer.; *Azîmî Tarihi: Selçuklularla İlgili Bölümler*: h. 430-538 (nşr. ve trc. Ali Sevim), Ankara 1988, bk. İndeks; İbnü'l-Ezrak el-Fârîkî, *Târîhu Meyyâfârîkin ve Âmid* (nşr. Bedevî Abdüllatîf Avad), Kahire 1959, tür.yer.; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X-XII; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, I-III; a.mlf., *Buğyetü'l-taleb* (Zekkâr), bk. İndeks; İzzeddin İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-haîre fi zikri ümerâ'i's-Sâm ve'l-Cezîre* (nşr. Yahyâ Zekeriyâ Ab-bâre), Dimaşk 1978, III, tür.yer.; İşin Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1008-1118)*, İstanbul 1974, bk. İndeks; Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara 1983; Coşkun Alptekin, *Dimaşk Atabegliği (Tog-teginliler)*, İstanbul 1985, tür.yer.; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, bk. İndeks; Suhayl Zakkar, *The Emirate of Aleppo (1004-1094)*, Beyrut 1972; Erdoğan Merçil – Ali Sevim, *Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Ankara 1995, s. 337-418; Taef Kamal el-Azhari, *The Saljuqs of Syria: During the Crusades, 463-549 A.H./1070-1154 A.D.*, Berlin 1997.

FARUK SÜMER

B) Sosyoekonomik ve Kültürel Hayat.

Suriye Selçukluları'nın kurucusu Tâcüd-devle Tutuş Suriye, Filistin, Diyarbakir ve el-Cezîre'yi ele geçirdikten sonra hâkim olduğu şehirlerde huzur ve sükûneti sağlamaya çalışmış, halka adaletle muamele etmiş ve çeşitli imar faaliyetlerine girişmiştir. 471 (1079) yılında Dimaşk'a hâkim olan Tutuş halkın refah seviyesini yükseltip gönlünü kazanmak için seferber olmuştur. Bir yandan şehrin imarıyla ilgilenmiş, bir yandan da tarım alanlarında ekim yapılması için çalışmıştır. Yol güvenliğinin sağlanmasından sonra ticarî faaliyetler yoğunlaşmış, çeşitli sebeplerle Dimaşk'ı terkedenler şehre dönmeye başlamıştır.

Melik Rıdvan b. Tutuş devrinde Suriye bölgesi Haçlılar tarafından işgal edildiğinde Rıdvan, Haçlılar'ın Halep ve civarını da işgal etmesine engel olmak için Antakya Prinkepsi Tancred ile çok ağır şartlarda bir antlaşma yapmak zorunda kalmıştır. Bu antlaşma Halep'te ekonomik krize yol açmış, gıda maddelerinin temininde büyük sıkıntılarla karşılaşmıştır. Haçlı tehdidi yüzünden Halep ve civarında oturan halkın bir kısmı güvenli yerlere göç etmeye başlamış, Melik Rıdvan göçü önlemek ve halkın toprağa bağlanmasını sağlamak için Halep beytûlmâline ait işlenmemiş araziye halka satmak zorunda kalmıştır. Bir nevi toprak reformu sayılabilecek bu uygulamayla bölge halkı vatanlarına bağlanmış, aynı zamanda boş toprakların işlenmesiyle ülke mâmur hale getirilmiştir (Sevim, s. 214-215).

Suriye Selçukluları döneminde taht kavgaları ve Haçlı istilâsına rağmen başta Halep ve Dimaşk olmak üzere çeşitli şehirlerde medreseler, mescidler, hankah ve ribâtlar, bîmâristan ve hamamlar inşa edilmiştir. Dimaşk'ta açılan yedi medreseden beşi Hanevîler'e, ikisi Şâfiî ve Hanbelîler'e aitti. Tutuş, Dimaşk'ta bir mescid (Mescidü Tutuş) yaptırmış (İzzeddin İbn Şeddâd, s. 159; Nuaymî, II, 356), Hankâhü's-Sümeysâtîyye adıyla bilinen hankahın temirini emretmiştir (Nuaymî, I, 12; II, 153). Tutuş ulemâyâ büyük saygı gösterirdi, Hanbelî fakihî Ebû'l-Ferec eş-Şîrâzî onun itibar ettiği âlimlerden biriydi (a.g.e., II, 65-66). İmam Gazzâlî de 488 (1095) yılında Dimaşk'ta Emeviyye Camii'nde ders vermiştir. Dimaşk'ta Şâfiîler için inşa edilen ilk medrese, Emînüdd-evle Rebîülislâm Gümüştegin b. Abdullah el-Atabekî tarafından 514'te (1120) yaptırılan Emîniyye Medresesi'dir (İzzeddin İbn Şeddâd, s. 12, 121, 231-232). Emînüdd-evle yine Dimaşk'ta Bâbülhayl karşısında kendi adıyla anılan bir mescid inşa ettirmiştir. Dimaşk'ta ilk Hanevî medresesi, Şücaüdd-evle Sâdir b. Abdullah tarafından 491 (1098) yılında yaptırılan Sâdiriyye Medresesi'dir ve medresenin ilk müderrisi Ali b. Mekki el-Kâşânî'dir (a.g.e., s. 200). Halep'te ilk Şâfiî medresesi, Nizâmîyye Medresesi'nde yetişen ve İbnü'l-Acemî diye tanınan Ebû Tâlib Şerefeddin Abdurrahman b. Hasan el-Halebî'nin inşa ettirdiği Züccâciyye Medresesi'dir. Halep'teki Şerefiyye Medresesi'nin de onun tarafından yaptırıldığı rivayet edilir (M. Es'ad Tales, s. 90-91).

Bu devirde bölgede birçok hankah inşa edilmiştir. Bunların başında Melik Dukak'ın annesi Safvetülmülk Hatun'un 504'te (1110) Dimaşk'ta yaptırdığı Tavâvisiyye Hankahı gelir (İzzeddin İbn Şeddâd, s. 149, 192). Dimaşk'ta bu dönemde inşa edilen hankahlardan biri de Ebû'l-Kâsım Ali b. Muhammed es-Sümeysâtî'ye nisbetle anılan Sümeysâtîyye Hankahı'dır (a.g.e., s. 191). Halep'te yapılan ilk hankah ise Melik Rıdvan'ın âzatlısı Şemsü'l-Havâs Lü'lü' el-Hâdim tarafından inşa ettirilen Balat Hankahı'dır. 509 (1115) yılında yaptırılan bu hankah özellikle Halep dışından gelen fukaraya tahsis edilmiştir (M. Es'ad Tales, s. 251). Dimaşk'taki ilk hastahane (dârüş-şifâ) Melik Dukak zamanında Bâbüberîd yanında yapılmıştır. Müsbet ilimler sahasında yetişen meşhur âlimler arasında matematikçi ve mühendis Muhammed el-Kayserânî ile ünlü hekim Cırcıs b. Yuhannâ'nın adları zikredilebilir. Tarihçi İbnü'l-Kalânîsî de bu dönemde Dimaşk'ta yetişen âlim ve idareciler arasında yer alır.

Selçuklular döneminde Dimaşk ve Halep'te demir ve cam sanayii, zeytin ve susam yağı atölyeleri, kâğıt ve sabun sanayii gelişmiştir.

Suriye Selçukluları'nın hâkim olduğu yıllarda Halep, Bâtınîler'in yoğun bir şekilde faaliyette bulunduğu merkezlerden biriydi. Melik Rıdvan, İran'dan gelerek Halep'e yerleşen Bâtınîler için bir dârü'd-da've (propaganda merkezi) yaptırmış ve Halep Bâtınîler'in karargâhı haline gelmiştir. Bu durum Fâtımîler'le iyi ilişkilerin kurulmasına zemin hazırlarken Sünnî İslâm dünyasında büyük tepkilere yol açmıştır. Mısır Fâtımî Halifesi Müsta'î-Billâh, Melik Rıdvan'a özel bir elçi heyeti gönderip kendi adına hutbe okutması halinde malî ve askerî yardımda bulunacağını bildirmiş, Rıdvan bu teklifi kabul ederek Sünnî kadî ve hatip Ebû Gânim Muhammed b. Hibetullah'ı azledip yerine Şîî Ebû Tûrâb Haydere b. Ebû Ürâme'yi hatip, Şîî Fazlullah ez-Zevzenî'yi kadî tayin etmiştir. Bu anlaşmadan sonra 17 Ramazan 490'da (28 Ağustos 1097) Halep ve civarındaki camilerde hutbe Fâtımî halifesi adına okunmuştur. Böylece tarihte ilk defa bir Selçuklu meliki Mısır Fâtımî halifesini metbu tanımış oluyordu. Ancak Sünnî İslâm dünyasının şiddetli tepkisi ve tehdidi karşısında zor durumda kalan Rıdvan hutbeyi tekrar Abbâsî halifesi ve Büyük Selçuklu sultanı adına okutmaya başlamıştır (12 Şevval 490 / 22 Eylül 1097). Rıdvan'ın yerine geçen Alparslan el-Ahras, Bâtınîler'in reisi Ebû Tâhir İsmâil ed-Dâî ve Hakîm el-Müneccim gibi liderlerini öldürtmüş, ayrıca 200 kadar Bâtınî'yi hapsedip mallarını müsadere etmiş, böylece Bâtınîler, Sultan Muhammed Tapar'ın desteğiyle bertaraf edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Zekkâr), bk. İndeks; İbnü'l-Adîm, *Buğyetü'l-taleb* (Zekkâr), bk. İndeks; a.mlf., *Zübdetü'l-haleb*, II, bk. İndeks; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X, tür.yer.; İzzeddin İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-haîre fi zikri ümerâ'i's-Sâm ve'l-Cezîre* (nşr. Sâmî ed-Dehân), Dimaşk 1375/1956, s. 12, 121, 149, 159, 191-192, 200, 231-232; Nuaymî, *ed-Dâris fi târihi'l-medâris* (nşr. Ca'fer el-Hasenî), Kahire 1988, I, 12, 177 vd., 537 vd.; II, 65-66, 153, 356, ayrıca bk. İndeks; Münecçimbaşı, *Câmiu'd-düvel* (nşr. ve trc. Ali Öngül), İzmir 2000, I, 221-233; M. Es'ad Tales, *el-Âşârü'l-İslâmiyye ve'l-târîhiyye fi Halep*, Dimaşk 1376/1956, s. 90-92, 251; Suhayl Zakkar, *The Emirate of Aleppo (1004-1094)*, Beyrut 1971, bk. İndeks; Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara 1983; Coşkun Alptekin, *Dimaşk Atabegliği (Tog-teginliler)*, İstanbul 1985, s. 172-189; Taef Kamal el-Azhari, *The Saljuqs of Syria: During the Crusades, 463-549 A.H./1070-1154 A.D.*, Berlin 1997, s. 279-329.

ABDÜLKERİM ÖZYAYIN